

Z Kroniki naukowej

UROCZYSTOŚCI ZWIĄZANE Z POWSTANIEM PAŃSTWA WIELKOMORAWSKIEGO

Na r. 1963 przypadała 1100-letnia rocznica przybycia misji bizantyjskiej w osobach Cyryla i Metodego do Państwa Wielkomorawskiego. Tę wielką rocznicę postanowiła uczcić nauka czechosłowacka szeregiem imprez, które byłyby zarazem próbą podsumowania dotychczasowych badań, jak i wyznaczeniem dalszych planów badań naukowych nad problemem Państwa Wielkomorawskiego. Przy tej okazji postanowiono również zaznajomić szerokie rzesze społeczeństwa Czechosłowacji z tą problematyką, która stanowi kamień węgielny pierwszych historycznych tradycji państwowych Czechów i Słowaków.

Państwo Wielkomorawskie, które posiada znacznie starszą metrykę, niż r. 863, w roku tym przeżywało *apogeum* swojego rozwoju, przerwane w r. 907 najeźdźcami Madziarów. Było to pierwsze większe państwo Słowian zachodnich, którego rdzeniem były Morawy i zachodnia część Słowacji, a które wpływami swymi promieniowało również na Czechy właściwe, Łużyce, słowiańską wówczas Panonię i południowe tereny ziem polskich (Śląsk, Krakowskie) oraz na resztę Słowacji. Szerokie stosunki polityczne tego państwa z Bizancjum, Bułgarią, Chorwacją, wschodnią Frankonią i Papieżem świadczyły o szerokich ambicjach i stanowczej obronie swojej niezależności. Dokonywająca się szybka chrystianizacja rdzenia państwowego pomagała w utwierdzeniu rozwijającego się feudalizmu oraz stanowiła dodatkowe bodźce dla kulturalnego rozwoju Wielkich Moraw. Misja bizantyjska przyczyniła się do adaptacji na terenie Moraw alfabetu słowiańskiego, wprowadziła język starosłowiański do liturgii kościelnej i stworzyła pierwszą literaturę w języku słowiańskim. Narodziny literatury w języku słowiańskim, przeniesionej następnie na teren Bułgarii, a stamtąd na Ruś, to fakty niewątpliwie o wielkim znaczeniu dla kultury europejskiej.

Badania nad Państwem Wielkomorawskim w nauce czeskiej i słowackiej prowadzone były od dawna. Do największych jednak rezultatów w ostatnich 15-tu latach doszły badania archeologów, które odkryły, można powiedzieć, zupełnie na nowo wielkość i znaczenie Państwa Wielkich Moraw. Badania te, mimo już osiągniętych wielkich rezultatów, są właściwie dopiero u swego początku i należy sądzić, że dalsze ich kontynuowanie przyniesie jeszcze wiele sensacyjnych, być może odkryć. Jak dotąd najbardziej ciekawe wyniki przyniosło rozkopanie wielkich grodzisk południowo-morawskich, gdzie udało się odkryć 16 kościołów z IX w., groby bogato wyposażone w broń oraz biżuterię srebrną i złotą o wysokim poziomie artystycznym, pałace i dworce feudalne, wały licowane murem kamiennym itd. Stwierdzono również istnienie wysoko stojącego technicznie rzemiosła oraz osadnictwa typu miejskiego.

Uroczystości związane z rocznicą przybycia misji bizantyjskiej oraz powstania Państwa Wielkomorawskiego zostały szeroko zaplanowane i przygotowane przez Czechosłowacką Akademię Nauk oraz Ministerstwo Szkolnictwa i Kultury. W przygotowaniach tych poważną część wysiłku przypadła Instytutowi Archeologicznemu CzAN, któremu przewodzi znany czeski archeolog, prof. Jan Filip. W związku ze szczególnym nasileniem akcji różnego typu związanych z jubileuszem, CzAN mianowała specjalną komisję, w której skład weszli: akademik prof. J. Filip, akademik prof. B. Flegránek, prof. A. Fustál, członek korespondent

doc. Fr. Graus, członek korespondent prof. V. Vaněček, doc. J. Poulík, dr A. Točík, dr P. Ratkoš i M. Deyl.

Akcja uświadamiania społeczeństwa o ważności rocznicy i związanych z nią osiągnięciach naukowych objęła w roku jubileuszowym prasę, radio, telewizję i film. Rozpoczęto wielką akcję odczytową popularyzującą tematykę wielkomorawską. Postanowiono wydawać serię monografii archeologicznych pod nazwą *Památky naší minulosti* pod redakcją prof. J. Filipa, które — poświęcone opisowi poszczególnych najstarszych miejscowości i przeprowadzanych w nich wykopalisk — zaznajamiałyby szerokie rzesze społeczeństwa z postępem wiedzy archeologicznej. Pierwsze zeszyty tej serii wyjdą w r. 1964.

W dn. 15 VIII 1963 r. otwarta została w Domu Sztuki w Brnie wielka wystawa pod nazwą *Wielka Morawa*, która później przeniesiona będzie do Nitry, Pragi oraz prawdopodobnie do Wiednia. Komitetem organizacyjnym tej wystawy kierował doc. J. Poulík z Brna. Ukazuje ona szeroki przegląd najciekawszych wykopalisk archeologicznych oraz pamiątek piśmiennictwa słowiańskiego z czasów Wielkich Moraw. Obok oryginalnych eksponatów, podanych w artystycznej oprawie, wystawa zawiera szereg modeli i rekonstrukcji, map i planów. Bogactwo problematyki pokazanej na tej wystawie obrazuje w sposób nie podlegający dyskusji wysoki poziom rozwoju kulturalnego Wielkich Moraw, państwa, które w historii Europy IX w. powinno zająć należne mu miejsce.

W związku z uroczystościami ukazała się również piękna broszura pt. *Velká Morava — tisíciletá tradice státu a kultury* opracowana zespołowo i wydana w językach: czeskim, słowackim, rosyjskim, niemieckim, francuskim i angielskim. Obok tego wyszło również szereg specjalistycznych prac, poświęconych Wielkim Morawom.

W trzech najważniejszych terenach wykopaliskowych, tj. w Mikulczycach koło Hodonina, w Starym Mieście koło Uherskiego Hradišta oraz w Pohansku koło Brzeclawia przygotowano miejscowe obiekty do masowego zwiedzania przez turystów. Urządzono więc tam wygodne dojazdy dla aut i autobusów, parkingi, ustawiono tablice orientacyjne, teren uporządkowano, umieszczono objaśnienia na poszczególnych obiektach, przygotowano małe ekspozycje fotografii i zabytków. Ważniejsze obiekty, których badanie zostało już ukończone, zabezpieczono specjalnymi pawilonami, a dla zwiększenia pogłębienia zabytki architektoniczne częściowo zrekonstruowano. Wydano ponadto wiele folderów, pocztówek, a nawet pamiątek przedstawiających niektóre wykopaliska. W ten sposób uprzyjemniono publiczności najważniejsze trzy grody wielkomorawskie cieszyły się w sezonie letnio-jesiennym niesłabnącą frekwencją turystów indywidualnych i wycieczek zbiorowych.

W zakresie naukowym wielkie znaczenie miała międzynarodowa konferencja, poświęcona Wielkim Morawom, która odbyła się w dn. od 1 do 4 X 1963 r. w Brnie na Morawach oraz w Nitrze na Słowacji. W konferencji tej brało stałe udział ponad 120 osób, w tym 21 z zagranicy: ze Związku Radzieckiego, Polski, Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Węgier, Bułgarii, Niemieckiej Republiki Federalnej, Austrii, Francji, Włoch i Stanów Zjednoczonych. Z Polski w konferencji brali udział: prof. T. Lehr-Splawiński, prof. A. Gieysztor, prof. W. Hensel, prof. Z. Kaczmarczyk i prof. Z. Rajewski.

W dn. 30 IX 1963 r. przewieziono większość uczestników konferencji autobusami z Pragi do Brna, gdzie w dn. 1 X 1963 r. zjazd rozpoczął obrady w Muzeum Ruchu Robotniczego. Po zagajeniu zjazdu przez akademika prof. J. Filipa, referaty wygłosili: J. Poulík na temat odkryć archeologicznych z okresu Wielkich Moraw, A. Točík — przedwielkomorawskiego okresu na Słowacji, B. Chropovský — okresu wielkomorawskiego na Słowacji i R. Turek — okresu wielkomorawskiego w Czechach. Po tych referatach odbyła się dyskusja.

W dalszym ciągu obrad, po południu, podstawowy dla całej sesji referat wygłosił F. Graus, przy czym mówił o Państwie Wielkomorawskim, jego sytuacji w ówczesnej Europie i wewnętrznej strukturze, a następnie J. Dekan przedstawił działalność misji bizantyjskiej na Morawach, jej charakter i historyczne znaczenie. Wieczorem uczestnicy konferencji obejrzeni wyżej wspomnianą wystawę pod nazwą *Wielka Morawa*.

Następnego dnia uczestnicy konferencji zwiedzili wykopaliska koło Uherskego Hradišta, a więc w miejscowościach Modrá, Stare Město i Sady. Po południu kontynuowano obrady oraz dyskusję nad referatami K. Horálka o cyrylo-metodejskiej literaturze i jej społecznym znaczeniu oraz A. Dostála o językowych problemach okresu cyrylo-metodejskiego. Późnym wieczorem odbyło się w gmachu dawnego Wydziału Prawa spotkanie uczestników konferencji ze społeczeństwem miasta Brna, które wysunęło pod adresem, zwłaszcza zagranicznych gości, szereg zapytań na tematy związane z problematyką wielkomorawską. Należy również zaznaczyć, że poprzedniego dnia uczestnicy konferencji zostali przyjęci przez tamtejszą Miejską Radę Narodową.

Dzień 3 X 1963 r. poświęcony był zwiedzaniu wykopalisk w Pohansku koło Brzeclawia, gdzie na samej granicy czechosłowacko-austriackiej odkryto wielki silnie obwarowany gród o charakterze militarnym, w którym odkopano pałac książęcy z kościołem i rozpoczęto prace nad wydobyciem obiektów osadniczych. W miejscowym zameczku myśliwskim zorganizowano wcale obszerną wystawę tamtejszych znalezisk. Po zwiedzeniu Pohanska, obejrzano z kolei wykopaliska w Mikulczycach, gdzie, nie wiadomo czy słusznie, umiejscawia się stolicę ówczesnego państwa. Odkopano tu dotychczas pałac książęcy otoczony potężnymi obwarowaniami kamiennymi oraz 10 kamiennych kościołów. Wykopaliszka mikulczyckie wskazują nam, że w tym miejscu istniał kompleks wielu osad, które chyba przede wszystkim stanowiły miasto we właściwym tego słowa znaczeniu.

Wieczorem uczestnicy konferencji przejechali do Nitry na Słowacji, gdzie nazajutrz w dn. 4 X 1963 r. w Wyższej Szkole Rolniczej odbył się dalszy ciąg konferencji z referatami: J. Dekana o podstawach wielkomorawskiej kultury i zagadnieniu kontynuacji kultury antycznej, V. Vančeka o polityce zagranicznej Państwa Wielkomorawskiego i P. Ratkoša o stosunku wschodniej części Państwa Wielkomorawskiego do najdawniejszych Madziarów. Po dyskusji zjazd został zamknięty przez prof. J. Filipa. Po południu uczestnicy zjazdu zwiedzili jeszcze wykopaliska kościoła romańskiego w Nitrze, pod którego fundamentami znajdują się relikty z czasów wielkomorawskich, a wieczorem zostali przewiezieni autobusami do Bratysławy i tym samym ostatecznie zakończyli swe czynności zjazdowe.

Konferencja poświęcona Wielkim Morawom ukazała, jak wiele problemów zdołała rozwiązać nauka czeska i słowacka, oraz jak wielkie znaczenie miało istnienie Państwa Wielkomorawskiego trwającego ponad jeden wiek dla rozwoju społecznego i kulturalnego Czech i Słowacji, a nawet całej Europy. Dotychczasowe wyniki naukowe przedstawione na konferencji stanowią zachętę do dalszych poszukiwań na terenach prowadzonych już wykopalisk oraz do jeszcze szerszych badań w zakresie historii i literatury. Szczególnie dyskutowanym było zagadnienie charakteru Państwa Wielkomorawskiego. Zastanawiano się nad tym, czy posiadało ono już strukturę feudalną i czy było wobec tego tworem wczesno-feudalnym. Dyskutanci wyrazili w tej sprawie różne poglądy, od ostrożnych sformułowań F. Grausa, który państwu temu odmawiał charakteru feudalnego, aż do tezy uznającej Wielkie Morawy za państwo w zupełności feudalne (V. Vanček). Jest to problem, nad którym powinni jeszcze pracować nie tylko archeologowie, ale i historycy życia gospodarczego oraz historycy państwa i prawa.

W zasadzie więc wyniki konferencji można uznać za pozytywne, gdyż podsumowując dotychczasową wiedzę, w pewnej dziedzinie, wskazała ona równo-

cześnie na problemy, które wymagają jeszcze dalszych badań. Nie wszystko bowiem, co dotychczas o Wielkich Morawach powiedziano, posiada wartość ostateczną.

Zdzisław Kaczmarczyk

KONFERENCJA POŚWIĘCONA MONOGRAFIOM MIAST I POWIATÓW

Powstały niedawno Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, działający przy Stowarzyszeniu Społeczno-Kulturalnym „Pojezierze” zorganizował w porozumieniu z Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie konferencję naukową, poświęconą omówieniu wydanych dotychczas w całej Polsce monografii miast i powiatów. Konferencja ta odbyła się w dn. 19 X 1963 r. w Czytelnicy Ośrodka w Olsztynie. Otwarcia konferencji dokonał sekretarz generalny Ośrodka, mgr Wł. Ogrodziński, podkreślając, że konferencja zajmie się omówieniem wydanych w Polsce Ludowej monografii, ze szczególnym uwzględnieniem monografii wydanych na Ziemiach Zachodnich, które z wielu względów przodują w tej dziedzinie. Decydują o tym zarówno dążności integracyjne wśród społeczeństwa polskiego na Ziemiach Zachodnich, jak i chęci przeciwstawienia się propagandzie rewizjonizmu zachodnio-niemieckiego. Konferencja ta miała też dokonać oceny monografii dotychczas wydanych oraz wskazać możliwości powiązania wysiłków badaczy regionalnych z planami instytucji naukowych.

Konferencji przewodniczył prof. Stanisław Herbst prezes Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego. Podstawowy referat na temat dorobku i postulatów w zakresie opracowywania monografii miast i powiatów wygłosił dr Wojciech Wrzesiński. Referat jego uzupełnili: mgr Henryk Panas, przedstawiając problemy wydawnicze, dyr. Tadeusz Lasikowski oceniając monografię z punktu widzenia księgarza i bibliotekarza oraz mgr Czesław Browiński, przedstawiając potrzeby administracji państwowej w zakresie opracowań monograficznych. W związku z konferencją zorganizowano na miejscu pokaz polskich i niemieckich monografii regionalnych, dotyczących regionu olsztyńskiego.

W dyskusji, która się wyłoniła, głos zabierali: zast. przewodniczącego Prezydium WRN w Olsztynie — Gonczowski, dr Cz. Pilchowski, dr J. Antoniewicz, mgr J. Jasiński, prof. J. Topolski, prof. Z. Kaczmarczyk, prof. St. Zajchowska, B. Reichel, mgr Oracki oraz prof. St. Herbst, który podsumował dyskusję.

Konferencja wykazała, że inicjatywa olsztyńskiego ośrodka naukowego była słuszną, ważną i ciekawą. Referaty, wraz z dyskusją pozwoliły na wysunięcie szeregu słusznych wniosków i postulatów pod adresem wszystkich zainteresowanych czynników. Wobec pilnych potrzeb natury społeczno-politycznej i oświatowej, uznano akcję opracowywania monografii, zwłaszcza na Ziemiach Zachodnich, za najbardziej słuszną. Mając jednak na uwadze szczupłość sił naukowych, trudności finansowe i wydawnicze, postanowiono wprowadzić w ramach poszczególnych województw, więcej elementów planowania jak i dążenia do podniesienia poziomu naukowego przy przygotowaniu monografii. Toteż wydaje się rzeczą słuszną, aby zainteresowane czynniki w poszczególnych województwach przygotowały długofalowy i realny plan opracowywania wydawnictw monograficznych oraz aby wydawnictwom takim zapewniły nie tylko środki materialne, ale i odpowiednie kierownictwo naukowe. Wypowiadano się również za nietworzeniem w zakresie typów monografii żadnych ograniczeń ani schematów w układzie ich treści, pozostawiając to do uznania czynnikiem terenowym, które będą podejmowały decyzję w tej sprawie w zależności od swych potrzeb i możliwości terenowych. Zalecono też tworzenie odpowiednich serii monograficznych o podobnym formacie i jednolitej szacie graficznej. Monografie powinny być zaopatrzone